

ΙΔΕΕΣ

ποιες θα ήταν;

Είναι σύνηθες να προσεγγίζεται η ιστορία αυτού του κύκλου με τους όρους ενός δέοντος, με ηθικολογικές κρίσεις, με αποφάνσεις πάνω στο τι θα έπρεπε να γίνει διαφορετικά από τους πρωταγωνιστές, αναδεικνύοντας «επιτεύγματα», «λάθη», «εκτροπές», «προδοσίες», απολογητικές «αναγκαιότητες» κ.ο.κ. Αυτό από μόνο του είναι ένδειξη του ότι ακόμα απέχουμε από μια νηφάλια αξιολόγηση του τι όντως συνέβη, ποια είναι η ιστορική του σημασία και δυναμική.

Το «Πέρα από το Κεφάλαιο» μας επιτρέπει να ανασάνουμε βγάζοντας το κεφάλι έξω από αυτή τη λογική. Η έμφαση δίνεται στις δυναμικές της μετάβασης, όπως αυτές ξεδιπλώνονται τόσο από τις μορφές με τις οποίες εμφανίζεται το κεφάλαιο, όσο και από την πορεία των συγκεκριμένων μορφών διαμεσολάβησης ανάμεσα στην κοινωνία και τη λήψη των πολιτικών αποφάσεων. Η δυσμενής έκβαση αυτού του (τελικά ταξικού) αγώνα στην ΕΣΣΔ οδηγεί στην παγίωση ενός συστήματος αρχικά δυναμικού αλλά, σε περίοδο δομικής κρίσης του κεφαλαίου, βαθιά ανελαστικού. Η τελική ενδόρρηξη αυτού του συστήματος έγκειται στην αδυναμία μεταβολισμού και προσαρμογής στις συνθήκες που όρισε η κρίση της δεκαετίας του 1970 και που επεισόδια της οποίας εμφανίζονται συνεχώς έκτοτε.

» Υπάρχει κάτι στο έργο του Μεσάρος, αναφερόμαι στην έννοια του «μεταβολισμού» του Μαρξ, που αξιοποιείται ιδιαίτερα τα τελευταία χρόνια στο χώρο της πολιτικής οικολογίας και από ριζοσπάστες στοχαστές. Είναι όντως τόσο γόνιμη έννοια για να σκεφτεί κανείς σύγχρονα φαινόμενα;

Κεντρική κατηγορία στην αντίληψη του Μεσάρος (κάτι που κληρονομεί από το έργο του Δούκατς) είναι η ιστορική αυτοανάπτυξη του ανθρώπου μέσω της διαμεσολαβημένης από την εργασία σχέσης του με τη φύση, ή αλλιώς, η μεταβολική σχέση του ανθρώπου με τη φύση και με τον εαυτό του. Η έννοια του κοινωνικού μεταβολισμού βρίσκεται στο κέντρο της θεωρίας του Μεσάρος ως η βασική οντολογική, δι-ιστορική (που διαπερνά την ιστορία) και όχι υπερ-ιστορική (δηλαδή έξω και πέραν την ιστορίας), άρα μεταφυσική κατηγορία μέσω της οποίας μπορεί να γίνει αντιληπτή η ανθρώπινη αυτοανάπτυξη. Από αυτή την άποψη, το ίδιο το κεφάλαιο, σε «τελική ανάλυση», δεν είναι παρά ένας ιστορικά συγκροτημένος τρόπος ελέγχου του κοινωνικού μεταβολισμού. Ως τέτοιος, τείνει να υπάγει όλο και βαθύτερα το σύνολο των πλευρών του κοινωνικού μεταβολισμού στη λογική του και ταυτόχρονα, μέσα στο πλαίσιο των εγγενών αντιφάσεων του, να γεννάει και τις δυνατότητες υπέρβασής του. Δεδομένου όμως ότι το κεφάλαιο εκφεύγει κάθε ελέγχου από οποιοδήποτε

ανθρώπινο υποκείμενο, δηλαδή αδυνατεί να υπάγει τον εαυτό του σε οποιαδήποτε άλλη αρχή, η βραχυπρόθεσμη οπτική του και η ποσοτικοποιητική λογική του καθίσταται επικίνδυνη για την απρόσκοπτη συνέχιση αυτού του μεταβολισμού, εμφανίζοντας τον διαρκή κίνδυνο «μεταβολικών ρήξεων». Με άλλα λόγια, ο οπτικός ορίζοντας του κεφαλαίου είναι το άμεσα επερχόμενο κέρδος, ασχέτως από τις μακροπρόθεσμες συνέπειες, ενώ ταυτόχρονα η αντίληψή του για την ανάπτυξη έχει αμιγώς ποσοτικά (και καθόλου ποιοτικά) χαρακτηριστικά. Όπως χαρακτηριστικά γράφει ο Μεσάρος: «Εφόσον το σύστημα του κεφαλαίου δεν μπορεί να θέσει όρια στον εαυτό του, επίσης, δεν μπορεί να διακρίνει τη διαφορά μεταξύ της ανάπτυξης ενός παιδιού και της ανάπτυξης ενός καρκίνου».

Ας σκεφτούμε τον τρόπο διαχείρισης του περιβαλλοντικού κόστους της μεγάλης βιομηχανίας και της γιγάντωσης των μεγαλουπόλεων, ας σκεφτούμε το ζήτημα της διατροφής και της μεγάλης κλίμακας γεωργίας, τον πειρασμό της χρήσης πυρηνικών και άλλων μέσων μαζικής καταστροφής. Αυτός είναι ο παράλογος και εξτρεμιστικός ρεαλισμός της εποχής μας.

Η διαδικασία του μεταβολισμού, η εργασία της ζωής του ανθρώπου, είναι το επίκεντρο κάθε προοπτικής έλλογου μετασχηματισμού της κοινωνίας προς μια κατεύθυνση απελευθερωτική από τους καταναγκασμούς αυτού του παράλογου ρεαλισμού, δηλαδή της λογικής του κεφαλαίου.

» Ο Ούγκο Τσάβες θεωρούσε το βιβλίο αυτό εξαιρετικά σημαντικό, και δεν έκρυβε ότι επηρέασε καθοριστικά την αντίληψή του για τον σοσιαλισμό του 21ου αιώνα. Πού μπορεί να αναγνωρίσει κανείς τις συνεισφορές του; Στο τι κράτος χρειάζεται; Στη σημασία της λαϊκής συμμετοχής;

Το Πέρα από το Κεφάλαιο είναι ένας χάρτης αντιφάσεων που αντιμετωπίζει και πρόκειται να αντιμετωπίσει κάθε μεταβατική κοινωνία. Περισσότερο προειδοποιεί και προετοιμάζει, παρά προτείνει τρόπους αντιμετώπισης. Ωστόσο, ενέχει μια ισχυρή παρότρυνση. Είναι ανάγκη να βρεθούν κάθε φορά αυτές οι διαμεσολαβήσεις ανάμεσα στην κοινωνία και την πολιτική, που αντιπαλεύουν, περιορίζουν ή ακόμα και αντικαθιστούν τις διαμεσολαβήσεις μέσω των οποίων το κεφάλαιο απαλλοτριώνει τη δύναμη λήψης πολιτικών αποφάσεων. Ο Τσάβες, έχοντας συνείδηση αυτών των αντιφάσεων μέσα από την εμπειρία της Βενεζουέλας, βρήκε στον Μεσάρος έναν σύμμαχο, ένα ιδεολογικό εφόδιο που τον βοήθησε να βλέπει πάνω και πέρα από τις άμεσες πολιτικές αναγκαιότητες που του έθετε η συνθήκη της Μπολιβαριανής, πλέον, Βενεζουέλας. Αυτή η παλινδρόμηση της οπτικής του Τσάβες ανάμεσα στο εφικτό

και στο αναγκαίο, η προσπάθειά του να ενώσει με την πολιτική του βούληση αυτό που η ιστορία εμφάνιζε χωρισμένο, με άλλα λόγια, η αδυναμία συγκρότησης σοσιαλιστικών διαμεσολαβήσεων και η υποχώρηση της λαϊκής συμμετοχής, αυτά περιγράφουν και την τραγικότητα του Τσάβες ως πολιτικού προσώπου.

» Έχει ανοίξει στις μέρες μας μια συζήτηση για τον «ανθρωπολογικό τύπο» της εποχής μας, για το τι χαρακτηριστικά και τι ποιότητες αποκτά η ανθρώπινη υποκειμενικότητα. Η έννοια της αλλοτρίωσης, που τόσο απασχολεί τον Μεσάρος, έχει κάπου να συμβάλει;

Η έννοια της αλλοτρίωσης στον Μεσάρος έχει, κατ' αρχήν, ερμηνευτικό χαρακτήρα. Μας επιτρέπει να δούμε τις αλλαγές στον «ανθρωπολογικό τύπο», όχι απλώς με ηθικούς όρους, αλλά ως την απότομη επέκταση του κεφαλαίου και της λογικής του στο σύνολο των κοινωνικών σχέσεων. Χαρακτηριστικό παράδειγμα είναι το ψηφιακό, το οποίο πλέον διαμεσολαβεί σε τόσες πτυχές της ανθρώπινης δραστηριότητας, στη γνώση, στην εργασία, στην κοινωνικοποίηση. Ειδικά σε περιόδους κρίσης, όπως η δική μας, η έννοια της αλλοτρίωσης μας επιτρέπει να παρατηρήσουμε με ενιαίο τρόπο αλλαγές που φαίνονται αρχικά ασύνδετες, αλλά που στην πραγματικότητα τις ενώνει το νήμα της απόκρισης του κεφαλαίου στα κρισιακά του συμπτώματα. Έτσι, λοιπόν, μπορούμε να δούμε μαζί τους μετασχηματισμούς της παγκόσμιας αγοράς, τις αλλαγές στους καταμερισμούς της εργασίας, τις αναδιαρθρώσεις του ίδιου του κράτους ως μορφής διακυβέρνησης, τους κλυδωνισμούς της οικογένειας ως επικρατούσας μορφής αναπαραγωγής, όλα υπό ένα κοινό πρίσμα.

Με την έννοια της αλλοτρίωσης, ο Μεσάρος δεν επιχειρεί να «δια φωτίσει» τους αναγνώστες του περί μιας φυσικής ουσίας από την οποία ο άνθρωπος έχει απομακρυνθεί και στην οποία πρέπει να επιστρέψει. Αντιθέτως, το βλέμμα του είναι στραμμένο προς το μέλλον. Η αλλοτρίωση είναι τελικά αλλοτρίωση από μια δυνατότητα, τη δυνατότητα ύπαρξης μιας κοινωνίας που υπάρχει για τον εαυτό της και όχι για το κεφάλαιο, όπου ο άνθρωπος είναι αυτοσκοπός και όχι απλό μέσο παραγωγής και κατανάλωσης. Το ιστορικό προχώρημα αυτής της διαδικασίας που στην παράδοση του Μαρξ και του Δούκατς αναφέρεται ως «ανθρωποποίηση του ανθρώπου».

» Τέλος, η ανάγνωση αυτού του συγγράμματος έχει αντικειμενικές δυσκολίες. Από τη θέση του μεταφραστή, δηλαδή κάποιου που το έχει μελετήσει βαθιά, ποιος πιστεύετε ότι είναι ο βέλτιστος τρόπος μελέτης του; Επίσης, μπορεί κανείς να το μελετήσει χωρίς πρότερες γνώσεις πάνω στο θέμα, ή θα

συναντήσει αποτρεπτικά εμπόδια;

Σίγουρα δεν υπάρχει ένας μόνο τρόπος για να προσεγγίσει κανείς την ανάγνωση αυτού του βιβλίου. Κάθε ένα από τα τέσσερα μέρη του διατηρεί τη σχετική αυτοτέλειά του, επομένως θα έλεγα πως ίσως να επιτρέπονται ακόμα και μη γραμμικές αναγνώσεις ως έναν βαθμό. Σε κάθε περίπτωση, δεν πρόκειται για ένα έργο που διαβάζεται με μια ανάσα. Όσο για τα «προαπαιτούμενα», έχουν πάντα τη σημασία τους, αλλά δεν απαιτούνται κατά απόλυτο τρόπο. Ο πρόλογος που έχουμε γράψει σε αυτό το βιβλίο προσπαθεί να παρουσιάσει ακροθιγώς τον συγγραφέα και τη σκέψη του, να εξοικειώσει τον/την αναγνώστη/ρια με τις βασικές έννοιες που διαπερνούν το έργο και, ακόμα, να ανοίξει έναν κριτικό διάλογο με αυτό, αναδεικνύοντας τη γονιμότητά του.

Προσωπικά, θεωρώ πιο γόνιμη την ανάγνωσή του μέσω μιας ομάδας μελέτης που θα συζητά τα κεφάλαιά του κατά την ανάγνωση, θα απαντά ερωτήματα και θα θέτει καινούρια, θα συνδέει εκ των πραγμάτων την προβληματική του συγγραφέα με τη συνθήκη του δικού της χωροχρόνου. Σε περίπτωση που ανιχνευθεί σχετικό ενδιαφέρον, επιδιώξή μας είναι να προχωρήσουμε στη σύσταση μιας τέτοιας ανοιχτής ομάδας μελέτης, που θα προσπελάσει πιο διαλογικά το περιεχόμενο του βιβλίου.

Πέρα από το Κεφάλαιο
Συγγραφέας: Istvan Meszaros
Τόμοι: 2
Μετάφραση: Αλέξης Θεοδωρίδης, Σπύρος Τσούγκος, Κώστας Δημητριάδης
Σελίδες: 1.338
Διάθεση στα κεντρικά βιβλιοπωλεία και τις εκδόσεις Α/συνεχεια (www.asynechia.gr)

Τιμή: 60 ευρώ
(με ηλεκτρονική παραγγελία από την ιστοσελίδα των εκδόσεων Α/συνεχεια 54 ευρώ)